

**УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА
БАЊАЛУКА**

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФАКУЛТЕТ ПОЛИТИЧКИХ НАУКА

ПРИМЉЕНО: 17.06.2016

808/16

**ИЗВЈЕШТАЈ
о оцјени урађене докторске тезе**

ПОДАЦИ О КОМИСИЈИ

Наставно-научно вијеће Факултета политичких наука у Бањој Луци, Одлуком број 08/3.648-9/16 од 23. 05. 2016. године, именовало је Комисију за оцјену и одбрану докторске дисертације кандидата мр Александра Јанковића под називом *Промене вредносних оријентација младих у Републици Српској* у саставу:

1. Др Душко Трнинић, доцент, ужа научна област Посебне социологије, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, предсједник;
2. Др Лазо Ристић, редовни професор, ужа научна област Методологија социјалних истраживања, Факултет политичких наука Универзитета у Бањој Луци, члан.
3. Др Биљана Милошевић-Шошо, ванредни професор, ужа научна област Посебне социологије, Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, члан;

Након што је остварен одговарајући преглед и анализа урађене докторске дисертације кандидата мр Александра Јанковића, Комисија подноси Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука Универзитета у Бањој Луци Извештај о оцјени урађене докторске дисертације.

1. УВОДНИ ДИО ОЦЛЕНЕ ДОКТОРСКЕ ТЕЗЕ

Докторски рад мр Александра Јанковића, магистра социјолошких наука, написан је на 320 страница компјутерски сложеног текста, фонта 12, Times New Roman, формата А4 са проредом 1,5. Основни текст написан је на 310 страница, са списком литературе на 13 страница. Поред предвора, увода и прилога, рад је подијељен на три дијела.

У уводном дијелу, названом *Смисао и значај изучавања вредности*, кандидат нас упознаје са научним и практичним значајем проучавања вриједности и вриједносних оријентација. Указује да ће се промјене доминантних вриједности посматрати као производ два процеса друштвених промјена. Један је еволутивни процес модернизације друштва а други процес промјене система друштвених односа. У фокусу пажње је други процес који је специфичнији за бивше социјалистичке земље и који започиње урушавањем социјалистичког поретка у Европи крајем осамдесетих година двадесетог вијека. Основни оквир у коме се разматра процес промјене вриједности су ревизионистичка теорија модернизације Роналда Инглхарта и теорија вриједносно-нормативне дисонанце Младена Лазића. На основу ових теорија кандидат је конструисао властити теоријски оквир из којег је изводио истраживање. (стр. 11–13)

Први дио докторског рада носи назив *Теоријско-хипотетички оквир*, са поглављима: *Основни појмови; Друштвена промена као модернизација; Друштвена промена као системска промена – прелазак из социјализма у капитализам; Друштвене промене и промене вредности; Теоријски оквир и опште претпоставке истраживања;* (стр. 14–114). Кандидат, прије свега, разматра категоријално-појмовни систем на коме се заснива докторска дисертација. У центру пажње је одређење појма друштвене промјене. Поред

појма друштвене промјене разматрају се појмови вриједности и норми, вриједносних оријентација, вриједносних система, појам интереса, појам идеологије и други. Посебна пажња посвећена је раграничавању појмова као и на различите приступе у дефинисању, што представља полазиште за правилно разумијевање предмета истраживања. Наравно, кандидат полази од теоријског научно верификованог сазнања. Појмови се садржајно преузимају али се термини селекционишу и прецизирају.

У поглављу *Друштвена промена као модернизација* разматра се постсоцијалистичка трансформација као процес модернизације и изградње новог друштвеног модела који постоји у развијеним западним земљама. У центру пажње су појмови „модернизација“ и „модерност“ а потом настанак и развој модернизације. Завршни сегмент овог диела је разматрање теоријских постулата теорија модернизације и њихов ревизионизам.

Разматрања у поглављу *Друштвена промена као системска промена – прелазак из социјализма у капитализам* полазе од тврђње да се процес социјалистичке трансформације може схватити не само као модернизацијски процес него и као замјена једног система друштвених односа са другим, односно изградња либералног капитализма на рушевинама реалсоцијализма. У центру пажње су теоријска становишта о карактеру социјалистичких друштава. Прво се разматра теорија прелазног друштва а потом теорије о недовршену револуцији, државном капитализму, наслијеђу руско-азијске прошлости, некапиталистичкој модернизацији, социјализму као посебном типу класног друштва. Даље се пажња фокусира на класну структуру југословенског друштва, теоријска становишта о карактеру постсоцијалистичке трансформације у Централној и Источној Европи, постсоцијалистичка трансформација као модернизација, постсоцијалистичка трансформација као периферизација и, на крају, остали теоријски приступи.

Поглавље *Друштвене промене и промене вредности* усмјерено је на анализу утицаја друштвених промјена на доминантне вриједности. Разматара се утицај еволуционог процеса модернизације друштва на примјеру ревизионистичке теорије модернизације Роналда Инглхарта. Овдје је кандидат дао значајан теоријски допринос кроз критику Инглхартове модернизације. Потом се пажња фокусира на приказ теорије вриједносно-нормативне дисонанце Младена Лазића. Разматрају се промјене вриједносних оријентација у процесу постсоцијалистичке трансформације на примјеру Србије, промјене вриједносних оријентација елите, промјене вриједносних оријентација радничке класе, промјене вриједносних оријентација средње класе и, на крају, кандидат излаже своју критику Лазићеве теорије.

У поглављу *Теоријски оквир и опште претпоставке истраживања* кандидат је развио свој теоријски модел за испитивање промјена вриједности у сferи економске и политичке регулације и у области културе, а затим формулисао полазне хипотезе. У овом поглављу такође су формулисани дескриптивни, експлоративни и експликативни циљеви истраживања.

Други дио докторског рада насловљен је *Метод истраживања и подаци* (стр. 115–141), а састоји се од четири поглавља: *Основне карактеристике узорка; Подаци; Операционализација независних варијабли; Операционализација зависних варијабли (вредносних оријентација)*. У поглављу *Основне карактеристике узорка* кандидат полази од истраживања *Промене у класној структури и покретљивости у СФРЈ*, из 1989. године. Узорак је обухватио све републике бивше Југославије и бројао је 14.438 испитаника. Узорак је био квотни, дизајниран за сваку републику као посебан подузорак. Кандидат је најприје издвојио подузорак за БиХ који је имао 2.392 испитаника а онда из њега подузорак младих старосне доби од 18 до 29 година и на тај начин добијен је узорак који се састоји од 559 испитаника. Помоћу тог узорка могу се пратити промјене вриједносних оријентација у дугорочкој временској перспективи, поредећи вриједносне оријентације у периоду убрзане постсоцијалистичке трансформације са вриједносним оријентацијама у периоду пред распад социјализма. Величина таквог узорка је готово идентична величини узорка који је прикупљен 2012. године.

Трећи дио докторског рада носи назив *Резултати истраживања* (стр. 142–297). Овај дио садржи пет поглавља: *Промена вредносних оријентација основних друштвених класа у периоду од распада социјализма до убрзане постсоцијалистичке трансформације*

(1989 – 2012. год.); Економске неједнакости друштвених класа и период постсоцијалистичке трансформације; Детерминанте прихватања традиционалних и либералних вредносних оријентација у периоду пред распад социјализма (1989. год.) и у периоду убрзане постсоцијалистичке трансформације (2012. год.); Структура вредносног система; Закључак.

Поглавље *Промена вредносних оријентација основних друштвених класа у периоду од распада социјализма до убрзане постсоцијалистичке трансформације (1989 – 2012. год.)* обухвата следеће проблеме: родна равноправност, нетolerантност, национализам, организам, религиозност, политички либерализам – ауторитарни колективизам, општи економски либерализам – државни интервенционизам, специфични економски либерализам – редистрибутивни етатизам, и на крају тржишни фундаментализам – економски протекционизам.

У поглављу *Економске неједнакости друштвених класа у периоду постсоцијалистичке трансформације* разматрају се следећи проблеми: економска осамостаљеност, неједнакости у погледу „стамбене ситуације“, неједнакости у могућностима самосталног издржавања, неједнакости у сferи рада, неједнакости у економској осамостаљености, финансијска ситуација у породици, садашњи животни стандард, будући животни стандард.

Разматрања у поглављу *Детерминанте прихватања традиционалних и либералних вредносних оријентација у периоду пред распад социјализма (1989. год.) и у периоду убрзане постсоцијалистичке трансформације (2012. год.)* обухватају родну равноправност, национализам, организам, нетolerантност према нетрадиционалним нормама понашања и социјалне идентификације, нетолеантност хомосексуалности, општи политички либерализам, тржишни фундаментализам, редистрибутивни етатизам.

Поглавље *Структура вредносног система* обухвата ширу анализу главних компоненти предмета истраживања као и корелацију између компоненти вриједносног система.

У закључном дијелу кандидат даје пресјек садржаја истраживања и наводи основне закључке сумирајући резултате емпириског и теоријског истраживања промјене вриједносне оријентације младих.

Посебан дио докторског рада су прилози. У овом дијелу су изнешени подаци о узорку (план узорака и реализација узорака) и приказане су основне карактеристике испитиване друштвене средине.

Поред наведених дијелова докторска дисертација *Промјена вриједносних оријентација младих у Републици Српској* кандидата mr Александра Јанковића још садржи: резиме и кључне ријечи на српском и енглеском језику и списак одабране литературе са 198 библиографских јединица. Докторски рад такође садржи 249 фуснота и 52 табеле.

2.УВОД И ПРЕГЛЕД ЛИТЕРАТУРЕ

Основни разлог због којег су истраживања предузета везан је за научно значајан проблем. Наравно, при утврђивању значаја проблема подразумијева се да проблем има научни и друштвени значај. Осим тога, разлог овог истраживања је у непосредној вези са циљевима истраживања и оправданошћу истраживања. Кандидат с правом истиче циљеве истраживања као нивоа научног сазнања. Поред указивања на значај проблема образлаже се шта су научни циљеви а шта друштвени циљеви. Кандидат је, полазећи од утврђеног теоријског приступа, поставио дескриптивне, експлоративне и експликативне циљеве истраживања.

Дескриптивни циљеви су:

- Утврдити интензитет и раширеност вриједносних оријентација које прате процесе актуелних друштвених промјена (модернизација, ретрадиционализација и системска промјена);
- Утврдити да ли су у одmakлој фази постсоцијалистичке транзиције преовлађујуће либералне и модернистичке вриједносне оријентације или њима супротстављене

(традиционалистичке, етатистичке и ауторитарне);

- Утврдити које су вриједносне оријентације најраспростирање унутар појединих друштвених класа и слојева и у којој су мјери оне другачије од вриједности које прихватају носиоци владајућег поретка;
- Утврдити да ли вриједносне промјене настају тако што нове вриједности постепено продиру, уз истовремено задржавање стarih вриједности, при чему долази до стварања својеврсне „вриједносне мјешавине“ неконзистентних вриједносних оријентација или настају промјене у којима прихватање нових вриједности (модернизам, либерализам) истовремено подразумијева одбацивање стarih вриједности (традиционализам, етатизам).

Експлоративни циљеви су:

- Утврдити на који начин су организоване и у којој мјери су међусобно повезане вриједносне оријентације унутар појединих вриједносних система, као и између различитих вриједносних система;
- Утврдити да ли постоји повезаност између појединих вриједносних система (између модернизма и либерализма, с једне стране, и традиционализма и етатизма, с друге стране);
- Процијенити колико је предложени теоријски модел адекватан за представљање вриједносних промјена које настају усљед модернизације и системске друштвене промјене у периоду постсоцијалистичке трансформације.

Експликативни циљеви су:

- Утврдити које су варијабле најважнији чиниоци вриједносних оријентација младих (социо-демографске варијабле, варијабле којима се изражава социо-економски статус или варијабле социјалног поријекла);
- Утврдити да ли постоје разлике у вриједносним оријентацијама које одсликавају однос према друштвеним промјена у зависности од етничке и религијске припадности;
- Утврдити правац и карактер вриједносних промјена;
- Оцијенити у којој мјери се учврстио нови друштвени систем и да ли се прихватају вриједности које су карактеристичне за модерна друштва;
- Утврдити у којим друштвеним групма и слојевима су најјачи отпори друштвеним промјенама, а у којима се промјене најјаче подржавају;
- Утврдити да ли су вриједносна конзистенција и вриједносно-нормативна дисонанца веће или мање у односу на предтранзијски период, те да ли се нови друштвени поредак учврстио и стабилизовао.

Друштвени циљеви истраживања промјене вриједносних оријентација имају посебан значај. Разумијевање савремених промјена вриједносних оријентација утиче на стабилност неког друштва и превазилажење напетости које врло често завршавају конфликтним ситуацијама. Наше друштво је прошло кроз фазу урушавања социјализма, грађанског рата и друштвене трансформације у тржишну економију и политички плурализам. Драматичне промјене које су пратиле прелазак из једног у други друштвени систем повлаче за собом изражена интересовања научника за проучавање социјалне страхификације, социјалне мобилности, успостављање нових облика социјалних неједнакости, и коначно, нових вриједности и вриједносних оријентација. Са гледишта научних и друштвених циљева показало се да је од посебног значаја обратити пажњу на теоријска и емпиријска истраживања Младена Лазића и Роналда Инглхарта. Зато се у овој докторској дисертацији преузима и даље провјерава концепт вриједносно-нормативне дисонанце београдског социолога Младена Лазића и ревизионистичка теорија модернизације Роналда Инглхарта (са одређеним модификацијама и адаптацијама). Прихватајући и даље развијајући ова два социолога, кандидат је својим истраживањем успио да докучи и објасни суштину вриједносних промјена код популације младих, чиме је несумњиво допринио развоју домаће емпиријске социологије.

Кандидат је развио хипотетички оквир кога чини општа хипотеза и посебне хипотезе. Општа хипотеза од које се полази садржи тврђњу да је дошло до вриједносних промјена под утицајем два процеса: први и знатно шири је процес модернизације, други је процес

постсоцијалистичке трансформације који је обиљежен ширењем либералне идеологије на економско-политичком плану и процесом ретрадуционализације на културном плану.

Посебне хипотезе садрже следеће ставове:

- Уласком у нови миленијум неолиберални поредак више се приhvата у односу на крај осамдесетих година прошлог вијека, односно долази до смањења вредносно-нормативне дисонанце.
- Спремније приhvатање либералних вриједности очекује се у вишим друштвеним слојевима, тзв. „добитницима транзиције“, док се на нивоу цјелокупног узорка очекује веће приhvатање политичког него економског либерализма.
- Дејство економске кризе на подручју доминантних друштвених вриједности испољиће се кроз појављивање унутарсистемске вриједносно-нормативне дисонанце, и то првенствено на подручју економске регулације, кроз слабљење подршке либералним вриједностима и настанак конфузних вриједносних образца, чију је правилност тешко предвидјети. Зато се очекује испољавање подршке државном интервенционизму и редистрибутивном етатизму, посебно од стране нижих слојева и егзистенцијално угроженог становништва.
- Економска криза није једини чинилац који утиче на одбаџивање либералних вриједности и ширење антикапиталистичког расположења. Дуга историја државног интервенционизма у цјелокупном периоду Југославије створила је извјесну „навикнутост“ становништва на доминантну улогу државе у регулисању и организацији економских активности, што има за посљедицу стварање специфичног друштвеног система, тзв. „државно-центричног капитализма“.
- Очекује се опадање ауторитарности и раст родне равноправности, као производ дугорочних цивилизацијско модернизацијских процеса (расту нивоа образовања и просвијећености, јачања права појединача и мањинских група итд.).
- Модернистичке вриједности више су рас прострањене у вишим друштвеним слојевима, а нижи слојеви су склонији приhvатању традиционалних вриједности.
- Вриједносне оријентације су повезане у вриједносне системе, који су сачињени од скupине блиских вриједносних оријентација.
- Млађе генерације су склоније промјенама од старијих, лакше их приhvатају и лакше се адаптирају на новонастале околности.

Кандидат је детаљно сагледао досадашња истраживања која су релевантна у односу на тему дисертације и тако свом истраживању дао утемељенији и чвршћи оквир. Наведени су резултати бројних савремених истраживања које је кандидат презентовао у својој докторској дисертацији. У првом реду, мисли се на студије и ауторе, као што су: Антонић Слободан 2011. „Други талас економске кризе и Србија“, *Геополитика*, бр. 47; Arts Wil, Hermkens Piet 1999. „Modernization Theory, Income Evaluation and the Transition in Eastern Europe“, *International Journal of Comparative Sociology*, Vol. 40, Issue 1; Arts W. & Halman L. (eds.) 2004. *European Values at the Turn of the Millennium*, Leiden-Boston: Brill; Болчић Силвано 2003. *Свет рада у трансформацији. Лекције из савремене социологије рада*, Београд: Плато; Болчић Силвано 1994. *Тегобе прелаза у предузетничко друштво*, Београд: ISIFF; Булатовић Момир 2011. *Економија и демократија*, Подгорица: Jumedia Mont; Чекрија Ђорђе, Турјачанин Владимира, Пухало Срђан 2005. *Друштвене оријентације младих*, Бања Лука: Национални институт за борбу против наркоманије; Ђилас Милован 1990. *Нова класа*, Београд: Народна књига; Фукујама Френсис 2002. *Крај историје и посљедњи човјек*, Подгорица: ЦИД; Гиденс Ентони 1998. *Последице модерности*, Београд: Филип Вишњић; Greskovits Bela 2000. „Rival Views of Postcommunist Market Society“ in: Dobru M. ed. *Democratic and Capitalist Transitions in Eastern Europe. Lessons for the Social Sciences*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers; Haller M. 2002. “Theory and Method in the Comparative Study of Values – Critique and Alternative to Inglehart“, *European Sociological Review*, Vol. 18, No. 2, pp. 139-158; Huntington Semjuel 2004. *Treći talas – demokratizacija na izmaku dvadesetog veka*, Zagreb: Politička kultura, Podgorica: CID; Хобсон Ерик, Рейндер Тернес ур. 2011. *Измишљене традиције*, Београд: XX век; Inglehart Ronald, Welzel Christian 2007. *Modernizacija, kulturna promjena i demokracija*, Politička kultura, Zagreb; Inglehart Ronald, Baker Wayne 2000. „Modernization, Cultural Change and the Persistence of Traditional

Values“, *American Sociological Review*, 65: pp. 19-51; Inglehart Ronald 1997. *Modernization and Postmodernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*, Princeton University Press, Princeton; Inglehart Ronald 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Societies*, Princeton: Princeton University Press; Knöbl Wolfgang 2003. „Theories That Won't Pass Away: The Never-ending Story of Modernization Theory“, in: Delanty Gerard and Isin Engin F. ed. *Handbook of Historical Sociology*, London: Sage; Косик Карел 2008. *Мостови преко европске реке и други списи*, Пожаревац: Центар за културу; Криштофић Бранимир 2002. „Транзиција и модернизација“, *Социологија*, Vol. XLIV, бр. 2; Куљић Тодор 2002. *Превладавање прошлости. Узроци и правци промене слике историје крајем XX века*, Београд: Хелсиншки одбор за људска права у Србији; Лабус Младен 2005. „Вриједносне оријентације и религиозност“, *Социологија села*, Vol. 43, број 168 (2), стрг. 383-408; Лазић Младен, Пешић Јелена 2015. „Утицај модернизације на компоненте националног идентитета у савременим европским државама“, *Социологија*, Vol. LVII, бр. 2; Lazić Mladen, Pešić Jelena 2012. *Making and Unmaking State Centered Capitalism in Serbia*, Beograd: Čigoja štampa; Лазић Младен 2005. *Промене и отпори*, Београд: Филип Вишњић; Лазић Младен ур. 2000. *Рачу ход. Србија у трансформацијским процесима*, Београд: Филип Вишњић; Лазић Младен 1996. „Делатни потенцијал друштвених група“, *Социологија*, бр. 2, стр. 259-288; Лазић Младен 1994. *Систем и слом. Распад социјализма и структура југословенског друштва*, Београд: Филип Вишњић; Лазић Младен 1988. *Капитализам у еволуцији*, Београд: Истраживачко-издавачки центар ССО Србије; Lazić Mladen 1987. *U susret zatvorenom društву. Klasna reprodukcija u socijalizmu*, Zagreb: Naprijed; Milić Andelka 1987. *Zagonetka omladine*, Beograd: CID, Zagreb: IDIS; Пантић Драгомир 2005. „Да ли су вредности грађана бивших комунистичких земаља сличне“, Зборник матице српске за друштвене науке, бр. 118-119, Нови Сад; Парсонс Талкот 1992. *Модерна друштва*, Ниш: Градина; Печујлић Мирослав 1997. „Постсоцијалистичка друштва: теоријски парадокси“ у: Видојевић Зоран ур. *Промене постсоцијалистичких друштава из социолошке перспективе*, Београд: ИДН, Центар за социолошка истраживања; Савић Јован и други 2003. *Млади Републике Српске (БиХ) на почетку XXI вијека*, Филозофски факултет Универзитета Бањој Луци и НВО Здраво да сте; Sekulić Duško 2014. *Identitet i vrijednosti. Sociološka studija o hrvatskom društvu*, Zagreb: Politička kultura; Sekulić Duško, Šporer Željka 2006. „Religioznost kao prediktor vrijednosnih orientacija“, *Revija za sociologiju*, Vol. XXXVII, br. 1-2, str. 1-19; Stark D., Bruszt L. 1998. *Postsocialist Pathways. Transforming Politics and Property in East Central Europe*. Cambridge: Cambridge University Press; Stark David, Bruszt Laszlo 2001. „One Way or Multiple Paths: For a Comparative Sociology of East European Capitalism“, *American Journal of Sociology*, Vol. 106, No. 4., pp. 1129-1137; Видојевић Зоран ур. 1997. „Теоријски концепти и промене постсоцијалистичких друштава“ у: *Промене постсоцијалистичких друштава из социолошке перспективе*, Београд: ИФН, Центар за социолошка истраживања; Вратуша Вера 2012. *Транзиција-одакле и куда?*, Београд: Чигоја штампа; Zeman Zdenko 2004. *Autonomija i odgođena apokalipsa. Sociologiske teorije modernosti i modernizacije*, Zagreb: Hrvatska sveučilišna naklada; Tiryakian Edward 1992. „Dialectics of Modernity. Reenchantment and Dedifferentiation as Counterprocesses“, у: Haferkamp Hans & Smelser Neil eds. *Social Change and Modernity*, Berkley & Los Angeles, CA, Oxford: University of California Press.

3. МАТЕРИЈАЛ И МЕТОД РАДА

Материјал за израду докторске дисертације *Промјене вредносних оријентација младих у Републици Српској* кандидат mr Александар Јанковић је формирао проучавањем изабране литературе и прикупљањем емпиријских података. Поред рецентне социолошке литературе (објављене на јужнословенском и енглеском говорном подручју) кандидат се користио и литератуrom из других друштвених и хуманистичких научних дисциплина.

Примјетно је да кандидат прати најактуелнију периодику која третира поменуте научне дисциплине. Материјал је формиран коришћењем верификованих научних метода.

Природа предмета истраживања диктирала је и начин истраживања. Овде је ријеч о теоријском и емпиријском социолошком истраживању. Предмет теоријског истраживања диктирао је употребу метода теоријске анализе. Наравно, теоријску анализу не треба схватити само као логички поступак анализе, него знатно шире и комплексније. Овај метод је цјеловит методолошки поступак који обухвата цјелину процеса истраживања, а то значи да обухвата, поред анализе, и друге поступке и процедуре.

Тешкоће у спровођењу метода теоријске анализе произилазе из тога што нема посебних инструмената којима би могле да се сакупљају чињенице. Главни методолошки поступак је анализа садржаја. Без обзира што је то главни поступак, у овом истраживању сакупљање чињеница је веома индивидуално. Пресудну улогу има истраживач. Прецизније говорећи пресудну улогу има научна обавијештеност истраживача, његово истраживачко теоријско искуство, отвореност за другачије теоријско мишљење, способност да сакупи неопходне чињенице. Без обзира на све наведене тешкоће примјена теоријске анализе у овом раду била је адекватна. Често се дешава да примјена овог метода удаљи истраживача у односу на план истраживања. Кандидат није имао знатних одступања у односу на план истраживања, те се може сматрати да је и у овом дијелу показао оригиналност.

У емпиријском дијелу истраживања план и фазе истраживања, статистичке методе које су коришћене и теоријско-аналитички оквир били су доволно јасно објашњени и у складу са научним стандардима који се примјењују у савременим емпиријским социолошким истраживањима. Подаци су прикупљени путем анкетног упитника. Анкетирани су млади старости 18 до 29 година. Питања су била углавном затвореног типа. Питања која се односе на социо-демографске податке, податке о занимању, образовању, животном стандарду и финансијској ситуацији су уобичајна питања код оваквих истраживања. Питања која се односе на вредносне оријентације преузета су, ради упоредивости, из истраживања *South-Eastern European Social Survey Project* из 2003-04. године, које је спроведено у свим републикама бивше Југославије (осим Словеније) и Албанији. То истраживање је планирано да буде упоредиво са наведеним истраживањем из 1989. године у СФРЈ и истраживањем вредносних оријентација из 1993. године у Србији. Од секундарне грађе коришћени су научни радови који се баве теоријским и емпиријским истраживањима вриједности и вриједносних оријентација (првенствено на подручју бивше Југославије), SPSS базе података из истраживања вриједности у Југославији 1989. (*Друштвена структура и квалитет живота*), резултати сличних емпиријских истраживања, новински чланци о младима и њиховим вриједностима, интернет портали, званични статистички подаци, статистички подаци јавних истакнутих организација и државних органа.

За обраду података коришћени су статистички поступци у зависности од врсте података и могућности њихове статистичке обраде. Коришћени су следећи поступци:

1. Униваријантне анализе: одређивање учесталости и процената одговора, аритметичке средине, стандардне девијације;
2. Биваријантне анализе: израчунавање значајности разлика помоћу T/F теста, анализе варијансе, кофицијенте корелације;
3. Мултиваријантне анализе: вишеструка регресиона и факторска анализа.
4. Упоредни метод: да би се испитала сличност и разлике са ранијим истраживачким налазима из области вриједности.

Примијењени методи су адекватни, доволно тачни и савремени, имајући у виду достигнућа на том пољу у свјетским нивоима. Није дошло до промјене у односу на план истраживања који је дат приликом пријаве докторске тезе. Испитивани параметри дају доволно елемената за поуздано истраживање. Статистичка обрада података је адекватна а добивени резултати су јасно приказани.

4. РЕЗУЛТАТИ И НАУЧНИ ДОПРИНОС ИСТРАЖИВАЊА

Истраживања вриједности и вриједносних оријентација све више заокупљају пажњу социолога и других других научника јер се дошло до сазнања да упоредо са друштвеним

промјенама долази и до промјена базичних вриједности које се кроз њих рефлектују. Иако је очигледно да је дошло до значајних економских, политичких и културних промјена у нашем друштву, њихов правац и интензитет није унапријед одређен и иреверзибилан. Ово истраживање је потврдило много пута изнесену тезу у научној јавности да су вриједносне промјене споре, непредвидиве, да понекад мијењају правац и интензитет, те да су у својој суштини зависне од ширег социјално-културног контекста у коме се дешавају.

Кандидат је у истраживању користио модел друштвене структуре који је развио Младен Лазић. По овом моделу класно-слојна структура обухвата владајућу класу, средњу класу, посредну класу, радничку класу и пољопривреднике (ситни пољопривредници). У истраживању којим се бави докторска дисертација елементи класне структуре су независне варијабле. Кандидат је приликом операционализације под независним варијаблама подразујевао:

1. Владајућа (виша) класа. Састоји се од следећих слојева:

- директори (свих нивоа);
- политичари (свих нивоа, искључиво плаћени функционери);
- крупни и средњи приватни предузетници (власници или сувласници приватних фирми са више од 10 запослених).

2. Средња класа. Састоји се од следећих слојева:

- нижи руководиоци (шефови и сл., са ВСС);
- предузетнички слој;
- ситни приватни предузетници (власници/сувласници фирм са 2-10 запослених);
- крупни пољопривредници (инокосни пољопривредници на властитом посједу изнад 10 хектара);
- самозапослени (приватници без запослених, са ВСС);
- стручњаци (са ВСС).

3. Посредна класа. Састоји од следећих слојева:

- техничари (немануелци са ССС);
- службеници (немануелци са ССС);
- самозапослени (приватници без запослених, са ССС);
- нижи руководиоци (са ССС).

4. Радничка класа. Састоји од следећих слојева:

- КВ и ВКВ мануелни радници (виши слој радника);
- ПК и НК мануелни радници (нижи слој радника).

5. Пољопривредници – ситни пољопривредници (на властитом посједу до 10 хектара).

Зависне варијабле су вриједносне оријентације: родна неравноправност, нетолерантност, национализам, организам, религиозност, политички либерализам-ауторитарни колективизам, општи економски либерализам-државни интервенционизам, специфични економски либерализам-редистрибутивни етатизам; тржишни фундаментализам-економски протекционизам.

Добивени резултати су правилно, логично и јасно тумачени, упоредиви са резултатима других аутора а кандидат је при томе испољавао доволно критичности. Кандидат је дошао нових сазнања у овом истраживању које има неоспоран теоријски и практични допринос који отвара нове истраживачке задатке. Друштвене промјене посматране су као међусобно испреплетено дјеловање системске промјене и модернизације. Међутим, истиче кандидат, прелазак из социјализма у капитализам није имао карактер модернизације у свим аспектима. У различитим друштвима и у различитим периодима трансформације јављали су се друштвени процеси који су супротни модернизацијским процесима (технолошко заостајање, пад производње и извоза, друштвени сукоби, заштравање друштвених неједнакости итд.). Зато кандидат закључује да се прелазак из социјализма у капитализам само условно може сматрати модернизацијским. Наравно, то не значи да процеси модернизације нису детерминанта промјене вриједносних оријентација с обзиром на глобалну испреплетеност друштвених односа и друштвених процеса. Проведено истраживање показало је у овим условима процес постсоцијалистичке трансформације праћен промјенама вриједносних оријентација. Основне вриједносне промјене у периоду

постсоцијалистичке трансформације огледају се кроз процесе модернизације, ретрадиционализације и либерализације.

У нашем друштву либералне вриједносне оријентације биле су присутне крајем осамдесетих година као резултат специфичног карактера југословенског самоуправног социјализма и глобалне идеолошке кризе социјализма. Дакле, у нашем друштву либерализам је био укоријењен крајем осамдесетих година, али је истовремено била снажна колективистичка оријентација. Кандидат је у свом истраживању утврдио да су од четири ставке, помоћу којих је тестирано прихватање либерализма, три биле у зони прихватања а једна у зони одбацивања. То потврђује да је оправдана претпоставка о ширењу либералних вриједности у вријеме распада социјализма. Најприхватљивији су ставови којима се изражава подршка приватној пољопривредној производњи и независности предузећа од државе. Кроз ови анализу кандидат је извео закључак да је економски либерализам био раширенiji од политичког. На крају ових разматрања кандидат је закључио да је доказана претпоставка о постојању вриједносно-нормативне дисонанце у периоду пред распад социјализма.

Кандидат констатује да за период деведесетих година и у првој деценији новог миленијума не располажемо научно прикупљеним емпиријским подацима. Овај период третира као период „блокиране трансформације“. Након овог периода слиједи период „убрзане трансформације“. У овом периоду сјетска економска криза почиње да се испољава и на нашим просторима те као таква представља битну детерминанту у социолошким истраживањима а то је видљиво у анкети коју је провео кандидат у 2012 години за потребе ове докторске дисертације. Кандидат изводи закључак да подаци са којима располажемо показују да се у културној сferи дешавају процеси модернизације и ретрадиционализације у економској и политичкој продеси истовременог прихватања и одбацивања либералне оријентације. Забиљежен је раст модернистичких, али и значајно присуство традиционалистичких вриједносних оријентација. То се може тумачити као посљедица непотпуне социјалистичке модернизације, али и ретрадиционализације друштва у периоду друштвене кризе и етничких сукоба. Кандидат закључује да је ретрадиционализација током деведесетих година оставила дубок траг у друштвеној свијести, што су потврдили и прикупљени подаци 2012. године. То се најбоље види на великом скоку религиозности испитаника. Зато кандидат закључује да је религиозност једна од кључних особености постсоцијалистичке трансформације.

Национализам је такође порастао у односу на социјалистички период. Међутим, размјере тог раста нису тако изразите као код религиозности. Када је у питању организам, ова вриједносна оријентација је раширењија од национализма. Раширеност организма може се довести у везу са успостављањем новог идентитета који је доминантно утемељен на етничкој припадности. На основу ове анализе кандидат изводи закључак да је тешко замислити могућност изградње модерног грађанској друштва у чијем је сједишту појединачни грађани. Другим ријечима, на дјелу су више чиниоци дезинтеграције него интеграције друштва.

На крају, можемо закључити да ово истраживање промјене вриједносних оријентација представља значајан допринос научном сазнању, те да може доприносити разрјешавању друштвених проблема које условљавају процеси постсоцијалистичке трансформације. Добивени резултати су правилно, логично и јасно тумачени и упоредиви са резултатима других аутора а кандидат је при томе испољавао довољно критичности.

5. ЗАКЉУЧАК И ПРИЈЕДЛОГ

На основу наведених и образложених релевантних чињеница Комисија констатује следеће:

Мр Александар Јанковић извршио је истраживање у складу са одобреном темом докторске дисертације. Дисертација је написана тако да садржи све битне елементе на основу којих би се рад могао поновити. Дисертација је оригинални допринос науци јер проширује постојеће сазнање о промјенама вриједносних оријентација младих у Републици

Српској.

Комисија сматра да је тема логички досљедно обрађена, да су подаци доведени у везу са хипотезама и потврдили хипотезе. Дисертација је интересантна за теоретичаре и практичаре. Дакле, осим строго научних постоје и бројни друштвени разлози за проучавање ове теме, пошто је очигледно да је за напредак друштва од посебног значаја упознавање са савременим промјенама вриједносних оријентација. Подразумијева се да рјешавање ових проблема претпоставља развијену научну теорију и сазнања о постојећем стању у конкретном друштву.

Кандидат мр Александар Јанковић испуњава све законске и стручне услове за одбрану докторске дисертације из социолошких наука. Обрадио је тему коју Комисија оцењује валидном за истраживање у форми докторске дисертације. Имајући у виду све наведене чињенице и оцјене, Комисија Наставно-научном вијећу Факултета политичких наука у Бањој Луци

ПРЕДЛАЖЕ

да мр Александру Јанковићу одобри јавну одбрану докторске дисертације из области социолошких наука на тему *Промене вредносних оријентација младих у Републици Српској*.

ПОТПИС ЧЛАНОВА КОМИСИЈЕ

1.
/Доц. др Душко Трининић, предсједник/
2.
/Проф. др Лазо Ристић, члан/
3.
/Проф. др Биљана Милошевић-Шошо, члан/